

TÜRK HARF İNKILABININ GRAFİK TASARIMDA ETKİLERİ: MEŞRUTİYET VE CUMHURİYET DÖNEMLERİNE AİT AFİŞ VE KİTAP KAPAKLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Muhammed SARI¹

Dr. Öğr. Üyesi Nursan KORUCU TAŞOVA²

¹İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Anabilim Dalı, emirsari1299(at)gmail.com

ORCID: 0000-0002-0306-665X

²Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, nkorucutasova(at)aydin.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5308-4506

Sarı, Muhammed ve Nursan Korucu Taşova. "Türk Harf İnkılabının Grafik Tasarımda Etkileri: Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerine Ait Afiş ve Kitap Kapaklarının Karşılaştırmalı Analizi". ulakbilge, 40 (2019 Eylül): s. 665-677. doi: 10.7816/ulakbilge-07-40-07

Öz

Grafik tasarım binlerce yıllık geçmişi olan bir insanlık serüvenidir. Mağara duvarlarına yapılan görseller ve semboller ile başlayan bu iletişim dili, tabletler, papirüsler, hiyeroglifler, sesler ve yazı ile devam etmiştir. Yazı ait olduğu toplumun nitelik ve nicelik göstergesi rolüne bürünmüş ve usta kişilerin elinde kitlelerin ilgisini çekmek ve toplumu yönlendirmek için kullanılmıştır. Bu çalışmada, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerine ait afiş ve kitap kapaklarının karşılaştırmalı analizinin yapılması amaçlanmıştır. Türkiye'nin geçirdiği en önemli sosyal ve eğitimsel değişimlerden birisi yeni Türk Alfabesine geçiştir. Bu amaçla, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine ait politik, tiyatro-sinema ve eğlence ile tüketim unsurları alt gruplarından afiş tasarımları seçilmiş, nitel yöntemle ve sanat eserlerine eleştirel analiz değerlendirme soruları esas alınarak karşılaştırması yapılmıştır. Çalışmanın üç hipotezi vardır. Bunlar sırasıyla; Türk Harf İnkılabı Meşrutiyet dönemi grafik tasarım kavramını etkilemiştir; Harf İnkılabı sayesinde grafik tasarım Meşrutiyet Dönemine göre daha geniş kitlelere ulaşma olanağı bulmuştur ve Cumhuriyet dönemi grafik tasarımı Meşrutiyet dönemi grafik tasarımı çalışmalarından daha etkili olmuştur şeklinde belirlenmiştir. Karşılaştırmalı analiz sonucunda, yeni alfabenin Meşrutiyet dönemi grafik tasarım kavramının değişmesinde etkili olduğu, harf inkılabı ile yeni dönem grafik tasarım çalışmalarının daha geniş kitlelere ulaşma olanağı bulunduğu görülmüştür. Sonuç olarak, Latin harfleri ile çağdaş grafik tasarımın gelişimine devam edilmesi, diğer taraftan eski alfabe ile üretilen tasarımların ortaya çıkarılması ve korunmasına dönük tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Harf İnkılabı, Grafik Tasarımı, Cumhuriyet, Meşrutiyet

Makale Bilgisi

Geliş: 24 Mayıs 2019

Düzeltilme: 12 Haziran 2019

Kabul: 20 Temmuz 2019

Giriş

Tasarım bir sorunu çözmek amacıyla fonksiyon (işlev) ve sanatın bir arada kullanıldığı yaratıcı bir faaliyettir. Çağımızda tasarım sözcüğü kullanılış yerlerine göre tasarlama, planlama, biçimlendirme ve kurgulama gibi farklı ifadelerin de kullanılmasıyla çok daha güçlü bir tanıma dönüşmüştür. Grafik sanatlarının alt dallarından birisi olarak kabul edilen grafik tasarım çeşitli yayın ve endüstriyel çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çalışmalara başlıca örnekler olarak; amblem, etiket, gazete ilanı, kitap resimleri, afiş, dergi /kitap kapakları, yazılar, resim ve yazı kompozisyonları'dır. Sanatın her alanını bir arada değerlendiren ve sanat dallarından fazlasıyla beslenen grafik tasarım teknoloji ve malzemeyi bir arada kullanarak gittikçe daha önem kazanmaktadır.

Harfler insanoğlunun iletişim kurmak için yaptığı bir tür çizimdir ve oldukça eski dönemlere denk gelmektedir. Olaylara ve duygulara kayıt aracı olma fonksiyonu yükleyene harfler uzun süre akılda kalan ve simgelere geniş anlamların yüklendiği sembollerdir. Harfler bir diğer ifadeyle baktığımızda gördüğümüz ilk görsel elemanlardan belkide ilkidir.

Osmanlı siyasi tarihinde iki önemli dönüm noktası sırasıyla I. ve II. Meşrutiyet dönemleridir. I. Meşrutiyet, kuruluşundan 1876 yılına kadar mutlakiyetle yönetilen Osmanlı Devleti için parlamenter hayata geçiş olup, 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilmiştir. Ancak, bu süreç kısa ömürlü olmuştur. II. Abdülhamit'in yönetimine karşı başlayan Jön Türk ile İttihat ve Terakki Hareketi, hükümdarın istibdat uygulamalarını ileri sürerek harekete geçmeleri sonucu, II. Abdülhamit monarşiye son vererek 1908 yılında II. Meşrutiyet'i ilan etmiştir.

Arabistan'da doğan İslâmiyet Fars, Berberi, Türk ve diğer milletler tarafından benimsenmiş, İslamiyetin bir medeniyet olarak yükselişinde bu milletlerin de en az Araplar kadar etkileri olmuştur. İslam Medeniyetinin ana öğelerinden birisi olan yazıda ve Arap yazısı karakterlerinin gelişmesinde Arap dışı diğer milletlerin rolleri büyüktür. Yazı ve sanat Fars dilinde başka bir boyut kazanmış, özellikle Türklerin yazı karakterlerini benimsemeleri ile farklı bilim dallarında artan biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Harf İnkılabı, Türk Devrimi kapsamındaki yenilikler içerisinde en uzun süre tartışılan konuların başında gelir. Atatürk, devrimci bir hamleyle daha önceden almış bulunduğu kararı 1928'de hayata geçirdi ve Latin harfleri temelli bir alfabe literatüre kazandırıldı.

Bu çalışmada, Türk Harf İnkılabının grafik tasarımı etkilerinin Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerine ait afiş ve kitap kapaklarının karşılaştırmalı analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, iki farklı döneme ait politik, tiyatro-sinema ve eğlence ile tüketim unsurları alt gruplarında literatürde mevcut afiş tasarımları tesadüfi seçilmiştir. Seçilen tasarımlar, nitel yöntemle, "sanat eserlerine eleştiri" aşamalarındaki değerlendirme soruları esas alınarak analiz edilmiştir.

Amaç ve Önem

Bu çalışmada, Türk Harf İnkılabının Cumhuriyet dönemi grafik tasarımı yakın Osmanlı Meşrutiyet dönemine göre etkilerinin belirlenmesi ve karşılaştırmalı analizinin yapılması amaçlanmıştır. Türk Harf İnkılabı yakın tarihimizde en önemli dönüm noktalarından birisidir. Yüzyıllardır kullanılan alfabenin bırakılması ve Latin alfabesine geçilmesi ile Türk Yazısı tümüyle değişmiştir. Bu köklü değişimin grafik tasarımı üzerinde etkileri olduğu açıktır.

Bu araştırmada; Meşrutiyet ve Harf İnkılabı sonrası Cumhuriyet dönemlerine ait politik, tiyatro- sinema ve eğlence ile tüketim unsurları alt gruplarında literatürde mevcut afiş ve kitap kapakları arasında karşılaştırmalı analiz yapılmıştır.

Aynı alt başlık altında üretilen grafik tasarımların mukayesesi sayesinde Türk Harf İnkılabının bu sanat dalına olan etkilerinin incelenmesi, grafik tasarım mesleği ve algısı üzerine tesirleri ile günümüz ve gelecek çalışmaları üzerinde olası etkilerini anlamak, Türk Harf İnkılabının toplumun görsel algısı üzerinde izlerini kavramak mümkün olmuştur.

Alan, Veri Kaynakları, Yer-Süre Destek

Bu araştırmada "nitel analiz" yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma analizinde, Meşrutiyet ve Harf İnkılabı sonrası Cumhuriyet dönemlerine ait **politik, tiyatro- sinema ve eğlence ile tüketim unsurları alt gruplarında** literatürde mevcut afiş ve kitap kapakları arasında karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. Bu çalışmada Mercin ve Alakuş (2005); "*Sanat Eleştirisi ve Pedagojik Eleştiri Yönteminin İncelenmesi*" başlıklı çalışmada geçen "sanat eserlerine eleştiri" aşamalarından "Tasvir, Analiz, Yorumlama ve Yargı" yöntemlerindeki değerlendirme soruları esas alınmış ve "*eser nasıl düzenlenmiştir?*" sorusuna cevaplar aranmıştır. Afiş tasarımları

karşılaştırmada kullanılan toplam 16 adet soru Çizelge 5.1’de gösterilmiştir (Mercin ve Alakuş, 2005: s. 42).

Araştırma analizinde birinci aşamada; kapsamlı literatür taraması yapılmıştır. Bu sayede Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine ait politik, tiyatro- sinema ve eğlence ile tüketim unsurları alt gruplarında afiş ve kitap kapak tasarımları bulunmuştur. Bahsi geçen iki dönem ve (Osmanlıca, latince) alfabe ile yazı karakterlerinin grafik tasarımında esas alınan unsurlar ve değerlendirme ölçütlerine göre karşılaştırması yapılmıştır. Araştırmanın evreni, Ulusal kaynaklı (literatür) Meşrutiyet dönemi ve Cumhuriyet dönemi harf inkılabı sonrası afiş ve kitap kapakları tasarım çalışmalarıdır. Bu araştırmanın örneklemi ise politik, tiyatro- sinema ve eğlence ile tüketim unsurlarından (afiş ve kitap) tasarımları oluşturmaktadır.

Bulgular

Çalışmamızın bu bölümünde Osmanlı Meşrutiyet ve Cumhuriyet Harf İnkılabı sonrası dönemlerinden tesadüfi seçilmiş “politik, tiyatro-sinema-eğlence ile tüketim unsurları alt gruplarından afiş ve kitap kapak tasarımları, toplam 16 adet değerlendirme soruları çerçevesinde karşılaştırmalı incelenmiştir. İncelemelere ait bulgular aşağıda sunulmuştur.

Analiz Soruları

- 1:Eser ne tür bir grafik tasarım eseridir?
- 2: Kullanılan tipografik ve görsel unsurların yoğunluğu nasıldır? (fazla, az, eşit vd.)
- 3: Renk yoğunluğunun belirginliği nedir? (fazla, az, çok, eşit).
- 4: Figür veya görsel kullanımı yönünden tasarım unsurları arasındaki hiyerarşi nasıldır? (fazla, eşit, az...)
- 5: Tipografi kullanımı yoğunluğu nedir? (Az, çok, eşit)
- 6: Eserdeki nesneleri sıralayınız (ağaçlar, insanlar, hayvanlar, dağlar vb.)
- 7: Hangi renkler sembolik olarak kullanılmıştır?
- 8: Renkler daha çok nasıl düzenlenmiştir? (sıcak, soğuk, her ikisi de).
- 9: Açık renkler mi daha çok kullanılmış?
- 10: Hangi şekiller daha çok kullanılmış? (geometrik, organik, ikisi de).
- 11: Alan kullanımı nasıl? (düz, üst üste; derin bir alan olarak veya her ikisi).
- 12: Ton dereceleri nasıl? (açık, koyu, orta ayar ya da yüksek zıtlık).
- 13: Birbirini tekrar eden şekiller var mı?
- 14: Bazı nesneler önde iken bazıları arkada mı durmakta?
- 15: Resimde görülen nesneler/figürler gerçek büyüklüğünde mi?
- 16: Eserde hangi estetik teori (yansıtmacı-gerçekçi, biçimci-görsel, anlatımcı, işlevsel) anlatılmıştır?

Politik Afişlerin Analizi

Politik analizde, Milli Mücadelenin ilk yıllarında hazırlanan bir propoganda afişi (Tasarım 1) ile genç Cumhuriyetin 1946 yılı seçimlerinde kullandığı Cumhuriyet Halk Partisi afişi (Tasarım 2) Şekil 6.1’de ele alınmıştır.

Milli Mücadelenin ilk başlarında politik propoganda afişleri eski alfabe ile hazırlanmıştır. Genç Cumhuriyetin Latin Alfabesini kabul ettiği 1928 yılına kadar politik amaçlı her türlü afiş Arap Alfabesi karakterleri ile hazırlanmıştır. Şekil 6.1’de Milli Mücadelenin eski alfabe ile hazırlanmış ilk propoganda afişi gösterilmiştir. Afişte, İzmit’te yaşayan Mesut Pektaş Ailesinden kalmış olup, Osmanlıca '*Halaskaran-ı İslam*' ibaresi bulunmaktadır. Atatürk ve silah arkadaşlarının resmedildikleri bu afişte, Türklerin anayurdunu temsil eden, Türk bayrağından elbise giyen ve sağ elinde kama ile sol elinde Misak-ı Milli sınırlarını gösteren bir harita tutan kadın yer almaktadır (Emer, 2018).

Diğer taraftan, Cumhuriyetin ilanı ve yeni alfabenin kabulünden sonra ise, Cumhuriyet Halk Partisi’ne ait bir

diğer propoganda afişi ise Şekil 6.1’de sunulmuştur.

Afişte, CHP’nin güç kaybetmesi sebebiyle, Atatürk imajını kullanma gayreti içinde olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, fotoğraf kullanılarak afiş desteklenmiş, o dönemde rumuz olarak kabul edilen CHP’nin altıokuna yer verilmiştir. Afişte tercih edilen renkler ise 1940’lı yılların renkleri, sloganı ise dönemin siyasi ortamı hakkında etraflıca bilgi vermektedir.

Tasarım 1

Tasarım 2

Şekil 6.1: Milli Mücadele Politik Afişi (Solda) ve 1946 Yılı Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Afişi (Sağda) (Emer, 2018)

Türkiye’de siyasi seçimler 1908 yılından bu yana yapılmaktadır. Ancak, politik afişlerin son 50 yıla ait tasarımları oldukları görülmektedir. Türkiye’de politik afişlerin bir türü olan seçim afişleri 1946 yılında çok partili döneme geçişten sonra uygulanmaya başlanmıştır. 14 Mayıs 1950 seçiminden önce sokaklarda, köy kahvelerinde CHP ve DP’nin kullandıkları sloganları içeren afişler yer almaktaydı. O zaman seçim afişlerinde amblem niteliği taşıyan tek sembol olarak CHP’nin altı oku kullanılıyordu. Diğer partiler ise partinin adının baş harflerinden oluşan "rumuz" kullanıyorlardı. Bu amblemler yeni parti seçim afişlerinde yazılarla birlikte kullanılmaya başlanmıştır (Özkan, 2003: s.2-21).

Cumhuriyet dönemi afişinde figürler batılı ve yerli biçimde tamamıyla resmedilmiştir. İki afişe ait grafik tasarımların karşılaştırmalı analizi aşağıda gösterilmiştir..

	Tasarım 1	Tasarım 2
1:Eser ne tür bir grafik tasarım eserdir?	Politik afiş	Politik afiş
2: Kullanılan tipografik ve görsel unsurların yoğunluğu nasıldır? (fazla, az, eşit vd.)	Az	Fazla
3: Renk yoğunluğunun belirginliği nedir? (fazla, az, çok, eşit).	Fazla	Eşit
4: Figür veya görsel kullanımı yönünden tasarım unsurları arasındaki hiyerarşi nasıldır? (fazla, eşit, az...)	Fazla	Eşit
5: Tipografi kullanımı yoğunluğu nedir? (Az, çok, eşit)	Az	Fazla
6: Eserdeki nesneleri sıralayınız (ağaçlar, insanlar, hayvanlar, dağlar vb.)	İnsan, bayrak, arma, kılıç ve harita	İnsan, parti bayrağı, oy pusulası
7: Hangi renkler sembolik olarak kullanılmıştır?	Kırmızı, yeşil, lacivert, kahverengi	Siyah, gri, sarı, lacivert, açık mavi, kırmızı ve beyaz
8: Renkler daha çok nasıl düzenlenmiş? (sıcak, soğuk, her ikisi de).	Sıcak	Sıcak ve Soğuk
9: Açık renkler mi daha çok kullanılmış?	Hayır	Evet
10: Hangi şekiller daha çok kullanılmış? (geometrik, organik, ikisi de).	Geometrik	Geometrik
11: Alan kullanımı nasıl? (düz, üst üste; derin bir alan olarak veya her ikisi).	Düz	Düz
12: Ton dereceleri nasıl? (açık, koyu, orta ayar ya da yüksek zıtlık).	Koyu	Açık
13: Birbirini tekrar eden şekiller var mı?	Evet	Hayır
14: Bazı nesneler önde iken bazıları arkada mı durmakta?	Hayır	Evet
15: Resimde görülen nesneler/figürler gerçek büyüklüğünde mi?	Hayır	Hayır
16: Eserde hangi estetik teori (yansıtmacı-gerçekçi, biçimci-görsel, anlatımcı, işlevsel) anlatılmıştır?	Anlatımcı ve İşlevsel	Anlatımcı ve İşlevsel

Tiyatro, Sinema ve Eğlence Analizi

Tiyatro, sinema ve eğlence ile ilgili grafik tasarımların analizde ise, Meşrutiyet dönemi tiyatro afişi (Tasarım 3) ile Harf İnkılabı sonrası 1941 tarihli Kahveci Güzeli film afişi (Tasarım 4) kıyas edilmiştir. Afişlere ait görseller Şekil 6.2’de ve analiz ile Çizelge 6.2’de sunulmuştur.

II. Meşrutiyet, grafik sanatının günlük uygulamaya girmesinden önemli bir itici faktör olmuştur. Grafik tasarım uygulamalarına bilinen ilk ciddi ve resmi girişim ise 1909 yılında kurulan İlançılık Kollektif Şirketi’dir. Ancak, basın ilanı alanında yapılan çalışmalar, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı nedeniyle sürdürülememiştir. Bu dönemde ilk sanatsal grafik uygulaması Ferah Tiyatrosu için hazırlanan afiş çalışmasıdır. Ayrıca, Meşrutiyet döneminde ithal edilen tüketim unsurlarının afişlerine rastlanmaktadır. Genç Cumhuriyet dönemi film afiş tasarımları günümüze göre daha niteliksiz ve tasarımca zayıf olsalar bile, o yılların toplumsal önem verilen değerlerine, içeriklerine, geleneklere ve grafik tasarım öğelerine ışık tutmaktadırlar (Candemir, 2006: s.1-6).

Tasarım 3

Tasarım 4

Şekil 6.2: Meşrutiyet Dönemi (solda) ve Cumhuriyet Dönemi (sağda) Tiyatro ve Film fişleri (Candemir, 2006 ve Yeşilyurt, 2018)

Bu film afişlerinden, Muhsin Ertuğrul'un yönetmeni olduğu ve 1941 yılında sinemaya aktarılan "Kahveci Güzeli" adlı filme ait afiş Şekil 4.7'de gösterilmiştir. Konusu; iyi çalışmayan bir kahveye çırak olarak kapılanan Tekin ile Keloğlan adlı iki kardeşin öyküsü olan film afişinde, kompozisyon iki erkek figürünü içermektedir. Ön plandaki erkek figürü; Mevlevi başlığıyla tasvir edilmiştir. Figürün üzerinde Gaziantep yöresine ait yerel bir dokuma olan tozluk kollu kutnu (çizgili yerel dokuma) giysisini anımsatıyor. Elindeki ud ile kahramanın konumu betimlenmiştir. Ünlü Besteci Münir Nurettin Selçuk'un; geleneksel müzik aleti ud ile yapılması onun sanatçı yönünü gözler önüne serer. Figürün elindeki ud ve üzerindeki giysi arasında geleneksel bütünlük sergilenir. Arka plandaki erkek figürü ise; sakalı, sarığı ve cübbesiyle o dönem hakkında bilgi veriyor. Tek rengin tonlamasıyla tasarlanan afişte tipografi ve figür dengesi yoktur. Ayrıca; figürler üzerindeki giysilerde dikkati çeken ana unsur; Cumhuriyet devrimlerinin getirmiş olduğu kılık kıyafet yasasının dikkate alınmamasıdır. Daha çok yerel- geleneksel ve Osmanlı giysisi yansıtılmıştır. Afişte; içerik doğrultusunda film kahramanları resimleme tekniği ile uygulanmıştır (Candemir, 2006: s.1-6).

	Tasarım 3	Tasarım 4
1:Eser ne tür bir grafik tasarım eseridir?	Tiyatro afişi	Sinema afişi
2: Kullanılan tipografik ve görsel unsurların yoğunluğu nasıldır? (fazla, az, eşit vd.)	Fazla	Az
3: Renk yoğunluğunun belirginliği nedir? (fazla, az, çok, eşit).	Az	Az
4: Figür veya görsel kullanımı yönünden tasarım unsurları arasındaki hiyerarşi nasıldır? (fazla, eşit, az...)	Az	Fazla
5: Tipografi kullanımı yoğunluğu nedir? (Az, çok, eşit)	Fazla	Az
6: Eserdeki nesneleri sıralayınız (ağaçlar, insanlar, hayvanlar, dağlar vb.)	İnsanlar, bina ve sahne	İnsan, müzik aleti
7: Hangi renkler sembolik olarak kullanılmıştır?	Siyah, beyaz ve gri tonlar	Beyaz, siyah ve kahverengi tonları
8: Renkler daha çok nasıl düzenlenmiş? (sıcak, soğuk, her ikisi de).	Soğuk	Soğuk
9: Açık renkler mi daha çok kullanılmış?	Evet	Evet
10: Hangi şekiller daha çok kullanılmış? (geometrik, organik, ikisi de).	İkisi de	Geometrik
11: Alan kullanımı nasıl? (düz, üst üste; derin bir alan olarak veya her ikisi).	Derin Bir Alan	Düz
12: Ton dereceleri nasıl? (açık, koyu, orta ayar ya da yüksek zıtlık).	Açık	Açık
13: Birbirini tekrar eden şekiller var mı?	Hayır	Hayır
14: Bazı nesneler önde iken bazıları arkada mı durmakta?	Hayır	Evet
15: Resimde görülen nesneler/figürler gerçek büyüklüğünde mi?	Hayır	Hayır
16: Eserde hangi estetik teori (yansıtmacı-gerçekçi, biçimci-görsel, anlatımcı, işlevsel) anlatılmıştır?	Yansıtmacı-Gerçekçi	Anlatımcı

Tüketim Ürünleri Afiş Analizi

Farklı dönemlere ait iki tüketim ürünü tasarımı ele alınmıştır. Çalışmalardan ilki; Meşrutiyet Dönemi sonlarına doğru Meşhur Vefa Bozacısının 1919 tarihli üzüm sirketi (Tasarım 5) çalışmasıdır (İvrendi & Canitez., 2005: s.244). Diğer tasarım ise Cumhuriyet Dönemi Kuru Kahveci Mehmet Efendi ve Oğullarına ait görseldir (Tasarım 6) (Er, 2012: s. 127). Bu iki firma günümüzde faaliyetlerine hala devam etmektedir. Harf İnkılabı öncesi tüketim ürünü tanıtım afişinin oldukça sade olduğu görülmektedir. Yeni afişte ise resimlere yer verildiği, yeni ve geleneksel kadim giysilerinin olduğu fark edilmektedir. Bu anlatımın kuruluşun kökenini ya da geçmişten geldiğini anlatması kadar, modern ve geleneksel yaşam tarzlarında kahvenin değerine atıf yapıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 6.3).

Tasarım 5

Tasarım 6

Şekil 6.3: Meşrutiyet Dönemi (Sirke, solda) ve Cumhuriyet Dönemi (Kahve, sağda) Tüketim Ürünleri Afişleri
(İvrendi vd. 2005; Er, 2012)

	Tasarım 5	Tasarım 6
1: Eser ne tür bir grafik tasarım eseridir?	Gıda ürünü afişi	Gıda ürünü afişi
2: Kullanılan tipografik ve görsel unsurların yoğunluğu nasıldır? (Fazla, az, eşit vd.)	Fazla	Az
3: Renk yoğunluğunun belirginliği nedir? (Fazla, az, çok, eşit).	Az	Az
4: Figür veya görsel kullanımı yönünden tasarım unsurları arasındaki hiyerarşi nasıldır? (Fazla, eşit, az...)	Az	Eşit
5: Tipografi kullanımı yoğunluğu nedir? (Az, çok, eşit)	Fazla	Az
6: Eserdeki nesneleri sıralayınız (ağaçlar, insanlar, hayvanlar, dağlar vb.)	Küp	İnsan, tepsi, cezve ve fincan
7: Hangi renkler sembolik olarak kullanılmıştır?	Siyah, beyaz ve gri tonlar	Beyaz, siyah ve açık kahverengi tonu
8: Renkler daha çok nasıl düzenlenmiştir? (Sıcak, soğuk, her ikisi de).	Soğuk	Her ikisinde
9: Açık renkler mi daha çok kullanılmış?	Evet	Evet
10: Hangi şekiller daha çok kullanılmış? (Geometrik, organik, ikisi de).	İkisinde	Geometrik
11: Alan kullanımı nasıl? (Düz, üst üste; derin bir alan olarak veya her ikisi).	Düz	Düz
12: Ton dereceleri nasıl? (Açık, koyu, orta ayar ya da yüksek zıtlık).	Açık	Orta ayar
13: Birbirini tekrar eden şekiller var mı?	Hayır	Hayır
14: Bazı nesneler önde iken bazıları arkada mı durmakta?	Evet	Hayır
15: Resimde görülen nesneler/figürler gerçek büyüklüğünde mi?	Hayır	Hayır
16: Eserde hangi estetik teori (yansıtmacı-gerçekçi, biçimci-görsel, anlatımcı, işlevsel) anlatılmıştır?	Anlatımcı	Yansıtmacı ve Anlatımcı

Kapak Kapağı Analizi

İki farklı döneme ait dergi ve kitap kapağı tasarımları Şekil 6.4'te sunulmuştur. Soldaki çalışma Meşrutiyet Döneminde yayımlanan bir kadın dergisine (Tasarım 7) aittir (Akgül, 2017: s. 63).

Sağda verilen kapak tasarımı ise 1932 yılında basılan Nazım Hikmet'in yasaklanan kitabı Gece Gelen Telgraf'ın kapak tasarımıdır (Tasarım 8).

Meşrutiyet ve harf inkılabı öncesi kadın dergilerinde kadın görsel tasarımlarının dergi içeriğine göre kadının görülmesi istenen sosyal statüleri yansıtılabilecek şekilde tasarlanmış oldukları görülmektedir. Kapak resimlerinde, o dönem dişilik algısını yansıtabilecek ancak çok öne çıkmayan kadınsı özellikler son derece sade çizimlerle hazırlanmıştır. Bu özelliğiyle, Meşrutiyet dönemi kadın dergileri kapaklarında tematik çıkış noktasını aslında kadının gizli dişiliğinin oluşturduğunu söylemek hatalı olmayacaktır (Akgül, 2017: s. 58).

Tasarım 7

Tasarım 8

Şekil 6.4. Meşrutiyet Dönemi Kadın Dergisi (solda) ve Cumhuriyet Dönemi Kitap Kapağı (sağda) Tasarımları
(Akgül, 2017; Durmaz, 2016)

	Tasarım 7	Tasarım 8
1: Eser ne tür bir grafik tasarım eseridir?	Dergi kapağı	Kitap kapağı
2: Kullanılan tipografik ve görsel unsurların yoğunluğu nasıldır? (Fazla, az, eşit vd.)	Fazla	Eşit
3: Renk yoğunluğunun belirginliği nedir? (Fazla, az, çok, eşit).	Az	Fazla
4: Figür veya görsel kullanımı yönünden tasarım unsurları arasındaki hiyerarşi nasıldır? (Fazla, eşit, az...)	Eşit	Eşit
5: Tipografi kullanımı yoğunluğu nedir? (Az, çok, eşit)	Fazla	Az
6: Eserdeki nesneleri sıralayınız (ağaçlar, insanlar, hayvanlar, dağlar vb.)	İnsan, koltuk ve yelpaze	Saat, telgraf kâğıdı ve insan figürü
7: Hangi renkler sembolik olarak kullanılmıştır?	Gri-siyah, beyaz ve kahve tonları	Siyah, mavi, kırmızı, beyaz
8: Renkler daha çok nasıl düzenlenmiş? (Sıcak, soğuk, her ikisi de).	Soğuk	Sıcak
9: Açık renkler mi daha çok kullanılmış?	Evet	İkisinde
10: Hangi şekiller daha çok kullanılmış? (Geometrik, organik, ikisi de).	Organik	Geometrik
11: Alan kullanımı nasıl? (Düz, üst üste; derin bir alan olarak veya her ikisi).	Düz	Düz
12: Ton dereceleri nasıl? (Açık, koyu, orta ayar ya da yüksek zıtlık).	Açık	Yüksek
13: Birbirini tekrar eden şekiller var mı?	Hayır	Evet
14: Bazı nesneler önde iken bazıları arkada mı durmakta?	Hayır	Evet
15: Resimde görülen nesneler/figürler gerçek büyüklüğünde mi?	Hayır	Hayır
16: Eserde hangi estetik teori (yansıtmacı-gerçekçi, biçimci-görsel, anlatımcı, işlevsel) anlatılmıştır?	Yansıtmacı ve Anlatımcı	Yansıtmacı ve Anlatımcı

Sonuç

Bu çalışmada, Türk Harf İnkılabının grafik tasarımda etkilerinin Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerine ait afiş ve kitap kapaklarının karşılaştırmalı analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, bahsedilen dönemlere ait politik, tiyatro-sinema ve eğlence ile tüketim unsurları alt gruplarında literatürde mevcut afiş tasarımları ve kitap kapakları seçilmiştir. Seçilen tasarımlar, nitel yöntemle ve sanat eserlerine eleştirel analiz değerlendirme soruları esas alınarak karşılaştırılmıştır. Afiş tasarımları, toplam 16 adet değerlendirme sorusuna göre analiz edilmiştir.

Harf İnkılabı, savaştan çıkmış ve yeni bir devlet tesis etmiş olan Türk toplumunun tecrübe ettiği en önemli sosyal ve eğitimsel yeniliklerin arasında belkide en önemlisidir. Harf İnkılabı ile yazıda devrim yaşayan Türk Toplumunu açısından eski alfabe ve yeni alfabenin grafik tasarım sürecinde etkileri olduğu görülmektedir. Harf İnkılabının gerçekleştiği 1928 yılından kısa süre önce toplum aynı dili konuşurken, kısa bir süre sonra yine aynı dili konuşmaya devam etmiştir. Diğer taraftan, aynı sesler farklı yazılar ile kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Bu sebeple, Türkçe seslerin farklı alfabelerle ifadesinin Türk toplumuna ve grafik tasarıma etkilerinin anlaşılması önemlidir.

Türkiye, 1 Kasım 1928'de 1353 sayılı kanun değişikliği ile Arap alfabesi yerine Latin alfabesini kullanmaya

başlamıştır. Türkiye’de, 19. yüzyılda erkeklerde okuma yazma oranı %3 iken, kadınlarda bu oran yalnızca %0,1 idi. 1920 yılına gelindiğinde, ülkede ortalama okuryazar oranı %2,5 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu oran elbette ülkenin her bölgesinde aynı değildi. Okuma yazma oranı Devletin kırsal kesimlerine gidildiğinde çok daha düşüyordu. Ancak, harf inkılabı, nüfusta okuryazar oranını hızla artırdı. 1935 yılına gelindiğinde Türkiye’de okuma yazma oranı %19,25, 1940’ta %24,55’e, 1950’de %32,51’e, 1970’de %56,71’e, 1980’de %67,48’e, 1990’da %80,49’a ve 2000’e geldiğimiz ise %87,32’ye ulaştı (Taner, 2017).

Okuma yazma oranındaki artış, harf inkılabının halka ve halkın eğitime dönük olduğunun bir kanıtı sayılabilir. Okuma ve yazmanın artışı, beraberinde iletişim araçlarından her türlü grafik tasarımın yaygınlaşmasını ve geniş kitlelere ulaşmasını da sağlamıştır.

Genç Cumhuriyet, Türkiye’yi modern ve batılı bir ülke olarak yeniden inşa etmek amacıyla, eski kurum ve yapıları ortadan kaldırmış veya yeniden yapılandırmıştır. Bu sebeple, Atatürk önderliğinde siyasi, hukuki, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda 15 yıl süren bir dizi reformlar hayata geçirilmiştir. Harf İnkılabı bu reformların belkide en önemlisi ve anlamlısıdır.

Günümüzden geriye dönüp bakıldığında, alfabe inkılabının ne kadar gerekli olduğu daha somut anlaşılmaktadır. Harf İnkılabı, Türk toplumunu Batı dünyasına yaklaştırmış, tipografik devrim olmuş, özellikle de, Türk grafik tasarım tarihinin uluslararası kesin ve keskin bir dönemecten geçmesine sebep olmuştur.

Harf İnkılabının üzerinden yaklaşık 90 yıl geçmesine rağmen, Türk Grafik Tasarımında eski yazı ve Latin harfleri ile karşılaştırma sürmekte, bu sanat dalı Türkiye’de evrensel oluşum biçimini oluşturmaya devam etmektedir. Dolayısıyla yazıdaki gelişim ve evrimin çok uzun zaman aldığı söylemek mümkündür. Her şeye rağmen, eski yazı ile yapılan hat sanatı estetik değerini korurken, yeni yazı ile hat sanatı dışında başka grafik tasarım alanlarında daha fazla sayıda eser üretilmekte ve en önemlisi çok geniş kitlelere ulaşmak mümkün olmaktadır. Öyleki, küreselleşen dünyada her ulusun kendi grafik tasarım anlayışını diğer uluslar ile paylaşması ve yaygınlaştırması ya da en azından korumaya çalışması ancak kendi alfabesine ve estetik kaygılarına özen göstererek olanaklı olmaktadır (Selamet, 2012: s. 176-179).

Bu çalışmada, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemlerine ait politik, tiyatro-sinema ve eğlence ile tüketim unsurları afiş tasarımları ve kitap kapakları karşılaştırmalı analiz edilmiştir.

Aşağıda belirtilen hipotezler çerçevesinde, elde edilen analiz bulgularına göre ulaşılan sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz;

Çalışmanın hipotezler (H) aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

H₁: Türk Harf İnkılabı Meşrutiyet dönemi grafik tasarım kavramı üzerinde etkili olmuştur.

H₂: Türk Harf İnkılabı sayesinde grafik tasarım Meşrutiyet Dönemine göre daha geniş kitlelere ulaşma olanağı bulmuştur.

H₃: Harf inkılabı sayesinde Cumhuriyet dönemi grafik tasarımı Osmanlı Meşrutiyet dönemi grafik tasarımı çalışmalarından daha etkili olmuştur.

Yeni alfabe ve genç cumhuriyet döneminin, gelişen teknoloji ve bu teknolojilere ulaşabilme fırsatı ile canlı renklere yöneldiği, düz çizgileri tercih ettiği, geometrik şekilleri öne çıkardığı, açık ve koyu renkleri birlikte kullandığı, dokuyu yumuşak seçtiği, yüksek valörü tercih ettiği ve nesneleri tasarımda önlü arkalı kullandığı görülmektedir. Bu yönüyle, yeni alfabenin kitap ve dergi kapakları tasarımına daha çağdaş ve farklı bir soluk getirdiği anlaşılmaktadır.

Harf İnkılabı ve yeni Cumhuriyet rejiminin grafik tasarımın profesyonelleşmesi ve bir sanat dalı haline dönüşmesinde ciddi katkıları olduğu görülmektedir. Türk Harf İnkılabı grafik tasarımın yakın tarihinde en önemli dönüm noktalarından birisidir. Yüzyıllardır kullanılan alfabenin bırakılması ve Latin alfabesine geçilmesi ile Türk alfabesi tümüyle değişmiştir. Bu köklü değişimin grafik tasarımı üzerinde etkileri olduğu açıktır.

Meşrutiyet ve Harf İnkılabı sonrası politik, tiyatro- sinema ve eğlence ile tüketim unsurları afiş tasarımlarının mukayesesi sayesinde, yazı devriminin Türk grafik tasarım alanına etkilerinin incelenmesi, grafik tasarım algısı ile günümüz ve gelecek çalışmaları üzerine olası etkilerini anlamak mümkün olmuştur.

Öneriler

Elde edilen sonuçlara göre önerilerimizi şu şekilde sıralayabiliriz;

- Yeni alfabeğe geçişin, Türk grafik tasarımına etkilerinin daha geniş kapsamlı ve çok yönlü araştırılması gerekmektedir.

- Eski yazı ve yeni alfabenin güçlü ve ortak yönlerini ortaya koymak, bu noktadan hareketle, çağdaş Türk grafik tasarımının daha ileriye gidebilmesi için akademik, eğitim ve öğretim seviyelerinde iyileştirici faaliyetlere ağırlık verilmesi önemlidir.

- Eski yazı dönemine ait grafik tasarımların ortaya çıkarılması, literatüre kazandırılması ve estetik bakımdan geniş kitleler ile buluşturulması için özen gösterilmelidir.- Grafik tasarımın sanatsal yönüyle evrensel bir dil olduğu aşikârdır. Bu yönüyle grafik tasarıma çok kültürlü ve yönlü bakılmasını sağlayacak olan tedbirlerin alınması gerekmektedir.

- Türk Ulusunun yeni alfabeyi kısa sürede hayata geçirmesi ve yaygınlaştırmasının grafik tasarım bakımından olumsuz değil, daha fazla olumlu gelişmelere yol açtığı anlaşılmaktadır. Latin harfleri ile grafik tasarım çalışmalarının profesyonelce gelişimine devam edilirken, eski Türk alfabesi ile grafik tasarımın geçmişinin korunmasına dönük çabalarda aksamaya uğratılmamalıdır.

Kaynaklar

Mercin, L., Alakuş, A. O. (2005). Sanat Eleştirisi ve Pedagojik Eleştiri Yönteminin İncelenmesi. D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi 5, 36-46.

Emer, M. (2018). Tarihimize Damga Vuran Siyasi Partilerin ve Milli Mücadele Döneminin Muhtemelen Daha Önce Görmediğiniz Propaganda Afişleri. Erişim tarihi: 04 Haziran 2018, <https://onedio.com/haber/tarihimize-damga-vuran-siyasi-partilerin-ve-milli-mucadele-doneminin-muhtemelen-daha-once-gormediginiz-propaganda-afisleri-825724>.

Özkan, M. K. (2003). Tükiye’de Siyasal Reklam ve Siyasi Afişler (Yayımlanmamış Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü, Isparta.

Candemir, T. Türk Sinema Afişlerinde Geleneksel Kültürel Göstergeleri. International Symposium of Traditional Arts, 16-18 Kasım 2006, Dokuz Eylül University, İzmir, Turkey.

İvrendi, M., Akbal, İ., Canitez, M. (2005). Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Yıllarında Gazete Reklamları ve Uygulamaları. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23, 237-257.

Er, M. (2012). İhap Hulusi Görey’in Cumhuriyet Dönemi Afişlerinin Göstergebilimsel Açidan İncelenmesi. Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 13, 23, 115-132.

Akgül, R. F. (2017). İkinci Meşrutiyet Dönemi Kadın Dergilerinin Görsel Tasarımı. Turkish Studies, 12, 29, 51-72.

Taner, A. (2017). Osmanlı’da okuma yazma oranı. Erişim tarihi: 7 Kasım 2017, <https://herkesindergisi.com/adem-taner/osmanlida-okuma-yazma-orani/>.

Selamet, S. (2012). Türk Hat Sanatı, Harf Devrimi ve Tipografi Üzerine Bir Değerlendirme. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11(39), 171-183.

IMPACTS OF TURKISH ALPHABET REFORM ON GRAPHIC DESIGN: A COMPARATIVE ANALYSIS OF POSTER AND BOOK COVERS FROM CONSTITUTIONALISM AND REPUBLICAN PERIODS

Abstract

Graphic design is a human adventure for the thousands years. This communication language initially started with the images and symbol painted on the cave walls. Subsequently, it continued with tablets, papyrus, pictograph, sounds and lettering. Lettering acted the quantitative and qualitative indicator of the Community, and was used to direct and pay the attention of the community by the skilled masters. The objective of this study is to make a comparative analysis of poster and book covers from Constitutional and Republican periods. The Latin alphabet is one of the most important Social and Educational reforms. Our study is a key to understanding the impacts of the Turkish alphabet reform on graphic design. Therefore, political, theatre-cinema and entertainment poster designs as well as consumption (poster and book cover) poster designs from the Constitutionalism and Republican periods were selected, and exposed to a comparative analysis qualitatively based on a series of the evaluation criteria from the art products. This study has three hypotheses, respectively; Turkish alphabet reform impacted the graphic design concepts of the Constitutionalism period; the alphabet reform made the folk masses bring the graphic design together, and the Republican graphic designs became effective much more than those conducted in the Constitutionalism period. The comparative analyses revealed that the Latin alphabet significantly affected the graphic design concepts more than the Constitutionalism period, and the folk masses brought together with the graphic design products. In conclusion, the contemporary graphic design studies should be continued, whereas the graphic design products created before the Republican period should be investigated and protected accordingly.

Keywords: Alphabet Reform, Graphic Design, Republic, Constitutionalism, Poster, Book Cover